

RAZGOVOR: IRENA BRATIČEVIĆ, FILOLOGINJA, DOBITNICA NAGRADE JUDITA

U filologiji se površnost ne isplati

Kunićev opus opsega je bez premca u hrvatskom, pa i u ukupnom europskom latinitetu / Digitaliziranje građe iznimno je važno jer nudi nove mogućnosti istraživanja / Književnost govori o ljudskim stanjima i pitanjima koja su stalno ista iako se vremena i okolnosti mijenjaju / Treba više ulagati u filološke studije

Snirio Mirko Cvjetko

Irena Bratičević (1977, Zagreb) pročelnica je Odsjeka za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Njezina knjiga *Via virtutis/Put vrline. Epigramatski opus Rajmunda Kunića* (sv. 2), objavljena u izdanju zagrebačkog izdavača Ex libris, proglašena je najboljom knjigom o hrvatskoj književnoj baštini u 2016. Time je osvojila ovogodišnju nagradu Dana hrvatske knjige *Judita*. Profesorica Bratičević istražuje hrvatsku latinističku književnost, osobito dubrovačke autore 18. i 19. stoljeća, te rukopisnu kulturu u ranonovovjekovnom Dubrovniku.

Poštovana profesorice Bratičević, ovogodišnja nagrada Dana hrvatske knjige *Judita* pripala je vama. Iskrene čestitke. Možete li nam ukratko predstaviti opsežnu i zahtjevnu obradu epigramatskog opusa Rajmunda Kunića? Tko je zapravo bio jedan od najboljih autora hrvatskog latinizma o kojemu ste pisali?

Kunić je Dubrovčanin, no životni put odveo ga je u Rim, gdje je više od četrdeset godina predavao klasične jezike i književnosti na isusovačkim učilištima. U gradu koji je i u 18. stoljeću bio jedno od žarišta europske kulture, Kunić se kretao u eminentnim intelektualnim i književnim krugovima, koji su ga cijevali kao ugledna profesora i jednog od najboljih latinista onoga doba. To je, doduše, doba u kojem latinski gubi ulogu dominantnog jezika književnosti, znanosti i internacionalne komunikacije pa se monumentalna djela poput Kunićeva prepjeva Homerove *Ilijade* ili epigrama iz *Grčke antologije* na latinski doimaju kao njegov labudi pjev. Ipak, sav je Kunićev opus na latinskom. On je ostao vjeran jeziku isusovačke naobrazbe, koja ga je neprekidnim retoričkim i pjesničkim „driplom“ osposobila da svoj talent uobliči u različitim književnim vrstama: elegijama, epigramima, poslanicama, pjesmama u heksametru i hendekasilabu i dr. U tom golemom opusu izdvajaju se epigrama, kojih je sačuvano preko 3500, a obasežu preko 20.000 stihova. Riječ je o opsegu koji nema premca u hrvatskom, a jedva da ga ima i u cijelom europskom latinitetu. Manji dio tih pjesama bio je tiskan u Parmu 1803. i Dubrovniku 1827. Sada je cjelovit korpus, uz kraću uvodnu studiju, objavljen prvi put, u drugom svesku knjige. Priredjen je prema prijepisu koji je početkom 19. stoljeća izradio Dubrovčanin Rafael Radelja i koji se čuva u Arhivu Male braće u Dubrovniku.

Svoje ste kapitalno istraživanje objavili u dva sveska i rasvijetlili dio malo poznate hrvatske književne baštine. Kako ste pristupili temi?

U prvom svesku pokušala sam dosadašnja istraživanja o Kunićevu životu i djelima nadopuniti novim podacima, a zatim njegove epigrame, među kojima dominiraju satirički, šaljivi, moralni, pohvalni te oni najintrigantniji, posvećeni Rimljanki Mariji Pizzelli,

promotriti u kontekstu razvoja žanra, osobito s obzirom na grčke i rimske početke i utjecaje. Prolazeći kroz rukopise Kunićevih djela, autografe i prijepise sačuvane u dubrovačkim i drugim zbirka, pokušala sam također proučiti rukopisnu tradiciju, posebno stoga što su dosadašnji istraživači atribuirali neke prijepise Kunića i uopće sav priredivački rad na Kuniću spomenutom prepisivaču Radelji, iako to nije bilo točno. Pokazalo se da je prvotni napor oko prikupljanja Kunićevih autografa i prijepisa iz Italije, oko usporedbe rukopisa, razvrstavanja, prepisivanja i priređivanja njegovih pjesama za tisak poduzeo Ivan Luka Volantić, isti onaj samozatajni čovjek koji je prethodno takav posao, i mnogo opsežniji, obavio na Gundulićevu *Osmanu*. O njegovu uzornu kritičkom pripremanju *Osmana* objavili smo nedavno Ivan Lupić i ja rad upravo kako bismo ukazali na to koliko je za poznavanje književne kulture kao što je dubrovačka važno detaljno proučiti načine na koje je ona živjela, a za koje su uglavnom bili odgovorni njezini prepisivači i priređivači.

Sudbina epigramatskog opusa Rajmunda Kunića dugo je ostala neistražena, bez obzira na njegov veliki značaj. Detaljno ste se i predano prihvatili tog uzbudljivog zadatka. Kako doživljavate svoju poziciju medijatora i tumača hrvatske književnosti i baštine nama suvremenim čitateljima?

Upravo spomenuti prepisivači Volantić i Radelja pokazuju kako su gotovo svakom vremenu potrebni medijatori i tumači koji pokušavaju vrijedna književna djela približiti suvremenicima. Kunićeve je papire tada tek trebalo usustaviti i rasporediti građu, Gunduliću je, između ostalog, trebalo dodati rječnik manje poznatih riječi. Meni danas prikaz Kunića nije cjelovit ako pritom ne kažem nešto o radu Volantića, Radelje i drugih prepisivača na njegovu opusu. Sav je taj posao možda u početku vođen istraživačkim impulsom i svojevrsnim osjećajem poštovanja, ali je i posao koji nosi veliku odgovornost i osobno se, moram priznati, često ne osjećam doraslo toj ulozi. Teško je ne pogriješiti, a filologija je disciplina u kojoj se površnost ne isplati, stoga je važno stalno učiti i ostati otvoren za kritiku.

Zašto dobar dio hrvatske latinske književnosti još uvijek nije objavljen?

Budući da su institucionalni naponi da se na građu radi na sustavan i organiziran način u nas rijetki, a ulaganja minorna, vrlo često sve ostaje na entuzijazmu i trudu pojedinca. U takvim uvjetima mislim da se uspije mnogo, da je, primjerice, izniman pothvat što ćemo uskoro imati objavljen zaokružen opus Ilije Crijevića u pripremi Darka Novakovića te opus Damjana Beneše u pripre-

mi Vlade Rezara. Naravno, ono što se objavi tek treba proučavati, jednako kao što ima već donekle proučene građe koja još nije tiskana. Velik se pomak u istraživanju dogodio s objavljivanjem tekstova na mreži u digitalnoj zbirci CroAL-a (*Croatiae auctores Latini*), koju je pokrenuo Neven Jovanović i koja ima vrlo pozitivan odjek i kod inozemnih kolega. Važnost raznih oblika digitaliziranja građe ne može se prenaglasiti jer ono građu čini dostupnom svima i nudi nove mogućnosti istraživanja. Uza sve ne treba zaboraviti kako nisu samo književna djela ta koja čekaju da budu objavljena, protumačena i, ako je potrebno, prevedena; ista je situacija s historiografskim izvorima, privatnim korespondencijama, literaturom iz filozofije, teologije, prirodnih znanosti, povijesti umjetnosti...

Koja su najzanimljivija otkrića koja čuvaju stari tekstovi i jesmo li svjesni njihove vrijednosti? Koliko je njihovo poznavanje i objavljivanje važno za razumijevanje naše baštine i suvremenosti?

Stari tekstovi mogu biti zanimljivi zbog njih samih, jer nam daju podatke o vremenu i prostoru u kojem su nastali, o svojim autorima i njihovim preokupacijama; ako je prošlost nešto što nas zanima. Ili su nam zanimljivi zbog nas samih, jer književnost govori i o ljudskim stanjima i pitanjima koja su stalno ista i aktualna iako se vremena i okolnosti mijenjaju. I Kunić je na primjer, kako se vidi iz njegovih epigrama, poznao one koji crkvene propise obdržavaju samo radi forme, one koji se udaju i žene radi novca i one koji muku muče s latinskim, a neke njegove pjesme, pune hvale i laskanja uglednicima, možda nisu ništa drugo nego traženje sponzora koji će mu financirati izdanja. Pritom, vrijedni su tekstovi oni koji nam u svakom novom čitanju nude novo otkriće, oni kojima se vrijedi vraćati, samo što danas to teže raspoznamo i manje stizemo. Kunić se uvijek vraćao Homeru i Vergiliju, temeljima svoje *Ilijade*, a na jednom mjestu kaže da je Horacija iznova čitao deset puta. Cijeli njegov epigramatski opus, s jakim moralizatorskom tendencijom, ostvarenje je načela o spoju zabavnog i korisnog u poeziji, koje je Horacije tako naglašeno tražio od pjesnika.

Pristupamo li hrvatskoj književnoj baštini, posebice onoj na latinskom jeziku, s unaprijed naučenim stavovima da je riječ o „teškoj i nerazumljivoj građi“ koja se nas danas malo tiče? Možemo čuti kako bi dio stare književnosti trebalo prevesti i prilagoditi kako bi postala razumljivija mlađim generacijama koje se s njom letimično susretnu u školskim udžbenicima i brzo odustanu i izgube interes. Kako gledate na to?

Tu je doista riječ o dvama, premda povezanim problemima: jedan je da nam je ta građa postala teška i nerazumljiva, drugi da je doživljavamo kao nešto što nas se malo tiče. Ne bi nas se smjelo malo ticati ono što smo dobili u nasljeđe, što je vrijedno i što nam posredno može reći nešto i o nama samima. No ako već postoji jezična barijera (iako se osobno neću složiti s tvrdnjom da je latinski težak i stran te da isto vrijedi i za hrvatski u starini), dobrodošli su i pokušaji prilagodavanja ako su kvalitetni, točni i vjerni. Oni opet nipošto ne smiju posve nadomjestiti susret s izvornim tekstom. Za različite mogućnosti susreta s tekstom, različite načine na koji se tekstovi mogu posredovati i učiniti razumljivima, različite potrebe publike, nužno je odgajati nove stručnjake, odnosno ulagati u filološke studije. U tome važnu ulogu prvenstveno ima sveučilište i znanstvena politika, potom i šira kulturna politika, pa i mediji.

Pročelnica ste Odsjeka za klasičnu filologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Prepoznajete li među svojim studentima nove mlade istraživače?

I trud oko obrazovanja i nastojanje da se osiguraju nova mjesta naš su imperativ jer je građa nepregledna, a entuzijazam mladih ljudi nije upitan; to najbolje pokazuju konkretni izazovi u kojima i sami mogu dati prinos, kao što sam se mogla uvjeriti nedavno, tijekom Marulićevih dana kad smo na studentskoj radionici prevodili stihove Didaka Pira, Portugalca nastanjen u Dubrovniku kojem ove godine obilježavamo petsto godina rođenja. U završnim se radovima studenti vrlo rado bave neobjavljenim djelima tzv. „manjih“ autora (da dam neke recentne primjere, recimo, Ambroza Mihetića, Josipa Marinovića, Antuna Agića) ili neproučavanim djelima važnijih autora (Đurđević, Stay, Krčelić...) i na taj način upotpunjuju sliku o našoj književnosti. Istodobno postoji potreba za opsežnijim istraživanjima, jer nam još nedostaju neki temeljni pregledi, latinističke drame ili amblematskoga pjesništva, primjerice.

Uz Rajmunda Kunića, među najzaslužnijima za to što je hrvatski latinitet u 18. stoljeću dosegao – nakon razdoblja renesansnoga humanizma – svoj drugi vrhunac jest Ruđer Bošković. U organizaciji Matičina Ogranka u Dubrovniku 22. svibnja održali ste predavanje o epigramima Ruđera Boškovića. Koje ste zanimljivosti predstavili?

Iza Boškovića je ostao malen epigramatski opus u usporedbi s Kunićevim, ali ništa manje no njegova znanstvena djela po kojima nam je danas kudikamo poznatiji, i njegove kratke pjesme odraz su britka, suptilna, ingeniozna uma. To su improvizacije ili ekstemporalni epigrama, koje je sastavljao u društvu na zahtjev slušatelja, bez pripreme, bez papira i olovke, reagirajući na stvarnost oko sebe: od važnih događaja u životu njegovih prijatelja i domaćina, uglednih svjetovnih i crkvenih dostojanstvenika, preko igara, poslastica na bogatim trpezama, bliskih mu znanstvenih tema, do ljepote i otmjenosti dama kojima je komplimentirao u elegijskim distisima. Pjesnik tu nastupa kao svojevrsni zabavljač, koji intelektualnim doskočicama u stihu razveseljuje učeno društvo. Srećom, neke je takve pjesme zapisivao sam ili su to činili slušatelji. Gotovo 400 njih danas se zajedno s njegovom korespondencijom i znanstvenim raspravama u vrlo dobru stanju čuva u Kaliforniji, u knjižnici Bancroft sveučilišta u Berkeleyju. Taj sam u nas slabo poznat dio njegova opusa pokušala predstaviti dubrovačkoj publici.

MARTINA PROKL PREDRAGOVIĆ